
Հ. ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ, Ն. ԵՐԱՆՈՍՅԱՆ. Խորհրդային Հայաստանի երգիծական մամուլը 1920-ական թվականներին (“Շեշտ”, “Զուռնա”, “Կարմիր մոծակ”), *Երևան*, “Էդիթ Պրինտ” հրատ., 2018, 136 էջ + 8 էջ ներդիր:

Հայաստանի խորհրդայնացումից հետո նոր իշխանությունները մեծ կարևորություն տվեցին մամուլին, որը դիտվում էր որպես հասարակության լայն զանգվածների վրա ներագործ կազմակերպչական և գաղափարախոսական հզոր միջոց: Խորհրդային մամուլը ձևավորվեց գաղափարա-կազմակերպչական միասնական սխեմայով, որի հիմքում դրված էր 1917 թ. նոյեմբերի 10-ին ՌՄԴԽՀ ժողկոմխորհի կողմից հրապարակված “Մամուլի մասին” դեկրետը: Մամուլը պետք է իր ակտիվ մասնակցությունը բերեր նոր համակարգի կայացմանը և Կոմունիստական կուսակցության որոշումների կենսագործմանը: Այն պետք է բավարարեր աշխատավորության պահանջները, լիներ օպերատիվ և բազմատեսակ: Աստիճանաբար ձևավորվում էր մամուլի մի ամբողջական համակարգ՝ իր տարատեսակներով. ըստ հրատարակման տեղի՝ կենտրոնական ու գավառային, ըստ բնույթի՝ կուսակցական, կառավարական, արհմիութենական, գրական-գեղարվեստական, գիտական և այլն, ըստ նշանակության՝ ճյուղային ու մասնագիտական, ըստ ընթերցողների՝ բանվորական, զինվորական, գյուղացիական, կանանց, մանկապատանեկան և երիտասարդական: Այլ էր վերաբերմունքը երգիծական մամուլի նկատմամբ, որը սկզբնական շրջանում դիտվում էր որպես անօգուտ շոայլություն:

Խորհրդային Հայաստանի երգիծական առաջին պարբերականները՝ “Շեշտ”-ը (1923 թ.), “Զուռնա”-ն (1924 թ.), “Կարմիր մոծակ”-ը (1926–1927 թթ.) լույս տեսան խիստ գրաքննության պայմաններում: Հենց այս պարբերականներին էլ նվիրված է պատմական գիտությունների թեկնածուներ Համո Սուքիասյանի և Նարինե Երանոսյանի հետազոտությունը (խմբագիր՝ ԳԱԱ թղթակից անդամ Ալբերտ Խառատյան, հրատարակվել է ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ): Գրքում վեր են հանված իշխանությունների կողմից երգիծական մամուլի առջև դրված խնդիրները՝ նպաստել նոր կարգերի ամրապնդմանը, քննադատել բացթողումները, պայքարել համակարգի թշնամիների դեմ՝ օգտագործելով երգիծանքի արտահայտչամիջոցները:

Առաջադրված հեղինակները ներկայացրել են աշխատության նպատակը և խնդիրները՝ “ցույց տալ երգիծական մամուլի սկզբնավորման նախադրյալներն ու

կայացման խոչընդոտները, վերհանել և արժևորել հասարակական մտքի հիմնական պահանջումները ...” (էջ 5), անդրադարձել հետազոտության աղբյուրագիտական հենքին:

Աաջին գլխում ներկայացված են խորհրդահայ երգիծական մամուլի սկզբնավորման նախադրյալներն ու կայացման խոչընդոտները, խորհրդային իշխանությունների վերաբերմունքը և սպասելիքները: Հստակ երևում են գաղափարաքաղաքական այն սահմանափակումները, որոնց պայմաններում պետք է աշխատեին երգիծական մամուլի խմբագիրները: Պարբերականները հրատարակվեցին այնպիսի պայմաններում, երբ շատ հեշտ էր վաստակել “ժողովրդի թշնամու” պիտակը, երբ ընդհանրապես քննարկման էր դրված երգիծանքի՝ որպես բուրժուական ժանրի գոյության հարցը, “ծիծաղը հանուն ծիծաղի” սկզբունքը հայտարարվում էր գաղափարագուրկ և նույնիսկ վտանգավոր: Սկզբնական շրջանում երգիծական մամուլի թերություններից էր ընթերցողների հետ թույլ հետադարձ կապը: Ֆինանսական դժվարությունների պատճառով խախտվում էր դրանց պարբերականությունը, ինչի հետևանքով տուժում էր մամուլի կարևորագույն արժանիքներից մեկը՝ հրատապությունը: Վիճակը մի փոքր բարելավվեց ՆԷՊ-ի շրջանում:

Ցանկացած պարբերականի հրատարակության ողջ ընթացքի ու հաջողության գրավականներից է նրան կյանք տվող ու գոյությամբ մտահոգ անձի՝ խմբագրի վերաբերմունքը: Ըստ այդմ՝ հեղինակների կողմից մեծապես կարևորվել են ու գրքի երկրորդ գլխում ներկայացվել երգիծաբան-խմբագիրներ Վահան Թոթովենցի և Էդուարդ Խոճիկի կենսագրության՝ ոչ այնքան հայտնի էջերը, դժվարությունները, որոնք ստիպված էին վերջինները հաղթահարել, տողատակերի միջոցով առաջադեմ գաղափարներ ընթերցողին հասցնելու նրանց մղումը:

Գրքի հաջորդ 3 գլուխներից յուրաքանչյուրը նվիրված է մեկ երգիծական պարբերականի, որոնք թեպետ և շատ կարճ կյանք ունեցան, սակայն կարևոր էին ժամանակաշրջանն ավելի լավ հասկանալու ու պատկերացնելու համար:

“Շեշտ” ամսագիրը, որը լույս էր տեսնում Վ. Թոթովենցի խմբագրությամբ, ընդամենը 3 համար ունեցավ, դադարեց, ինչպես կարծում են գրքի հեղինակները, իշխանությունների արգելքի պատճառով: Չփրկեց նույնիսկ այն ժամանակվա համար մոդայիկ հակադաշնակցական կեցվածքը, կարծեցյալ չեզոք թեմաների շուրջ ծավալվելը: 4 էջանոց պարբերականն իր 3 համարում արտահայտեց մի ամբողջ ժամանակաշրջանի “սարսափները”, թերությունները, գավեշտալի և ծիծաղաշարժ երևույթները: Այդպիսին է երգիծանքը, եթե հայտնվում է վարպետների ձեռքում: Ամսագրում բերված որոշ թեմաներ շատ արդիական են նաև այսօր: Գրքի հեղինակների ներկայացմամբ՝ “Շեշտ”-ը, իրոք, ընթերցողին երևում է որպես մարդկանց ու ժամանակը ծաղրուծանակի արժանացնող պարբերական:

“Զուռնա”-ն ավելի կարճ կյանք ունեցավ՝ ընթերցողին ներկայանալով միայն մեկ համարով, այն էլ 16 էջով: Խմբագիրն է. Խոճիկն էր: Ամսագրում, բացի է. Խոճիկի նյութերից, հրապարակվեցին նաև Լեո Կամսարի, Դերենիկ Դեմիրճյանի և այլոց հոդվածները: Եվ դարձյալ, խորհրդային պայմաններում իր գոյությունն արդարացնելու համար, պարբերականն անհաշտ դիրք է գրավում ՀՅԴ-ի քաղաքականության, նրա առաջնությունների, եկեղեցու և հոգևորականների հանդեպ: Մակայն տողատակերում կարդում ենք այլ բան՝ խորհրդային իշխանությունների կողմից ազգային, ավանդական կրոնական ժառանգությունը ժխտելու, ազգային նկարագիր ունեցող գրողներին արգելելու խորհրդային քաղաքականության քննադատությունը: Գրքի հեղինակները մանրամասն ներկայացրել են ոչ միայն պարբերականի բաժինները, այլև բաժինների ամենաարժեքավոր նյութերը՝ դրանց միջոցով վեր հանել ժամանակի առանձնահատկությունները, երգիծանքի միջոցով կյանքը իրական գույներով ներկայացնելու արվեստը:

Աշխատության վերջին գլուխը նվիրված է է. Խոճիկի խմբագրությամբ լույս տեսած “Կարմիր մոծակ” պարբերականին, որը, արդարացնելու համար իր գոյությունը, խոստանում էր անհաշտ պայքար մղել արտասահմանում ծվարած հայկական “հակահեղափոխական ուժերի” դեմ: Լույս տեսավ թերթի ընդամենը հինգ համար՝ անկանոն պարբերականությամբ: Պատճառը ֆինանսական սղությունն ու, հատկապես, գրաքննական մարմինների կոշտ միջամտությունն էին: Ծաղրի հիմնական թեմաները դարձան խորհրդահայ կյանքի արատավոր երևույթները և, հավանաբար, հենց այդ պատճառով էլ թերթը երկար կյանք չունեցավ:

Նշենք նաև, որ վերոնշված գլուխների նյութը գրելու համար հեղինակները բազմաթիվ արխիվային փաստաթղթեր են ուսումնասիրել, որոնց հիմնական մասն առաջին անգամ է դրվել գիտական շրջանառության մեջ: Դրանցից երեքը (խմբագիրների կենսագրությունները) ներկայացված է գրքի հավելվածում: Աշխատությունը գիտական տեսանկյունից արժեքավոր են դարձնում նաև անձնանունների, տեղանունների ու պարբերական մամուլի ցանկերը, որոնք ընթերցողին հնարավորություն են տալիս հեշտությամբ գտնել իրեն հետաքրքրող տեղեկատվությունը: Գրքում զետեղված են պարբերականների շապիկները, որոնք ամբողջացնում են պատկերացումը դրանց մասին:

Աշխատությունը հասցեագրված է պատմաբաններին, բանասերներին, լրագրողներին, հայկական մամուլի և Հայաստանի խորհրդային ժամանակաշրջանի պատմությամբ հետաքրքրվողներին: Ցանկալի էր գրքում ունենալ ռուսերեն և անգլերեն ամփոփումներ, որոնք կարևոր են աշխատության վերաբերյալ օտար ընթերցողին տեղեկատվություն հաղորդելու առումով:

ԼԻԼԻԹ ԶԱՔԱՐՅԱՆ